

دانشگاه تربیت معلم تهران
دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی
پایان نامه کارشناسی ارشد
رشته تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت

بررسی فلسفه‌ی آموزش و پرورش مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی

استاد راهنما:

دکتر سوسن کشاورز

استاد مشاور:

دکتر یحیی قاندى

پژوهشگر:

رسول برخوردار زواره

اسفند ۱۳۸۹

صلى الله عليه وسلم

فصل اول : کلیات پژوهش

- مقدمه..... ۱
- ۱-۱- بیان مساله..... ۲
- ۱-۲- اهداف تحقیق..... ۴
- ۱-۳- سوالات تحقیق..... ۵
- ۱-۴- اهمیت و ضرورت تحقیق..... 5
- ۱-۵- تعریف مفاهیم و اصطلاحات مورد استفاده در تحقیق..... ۸

فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه ی تحقیق

- مقدمه..... ۱۴
- الف) مبانی نظری تحقیق..... ۱۵
- ۲-۱- تربیت و تربیت..... ۱۵
- ۲-۱-۱- جایگاه تعلیم و تربیت و نقش آن در زندگی آدمی ۱۶
- ۲-۱-۲- جایگاه انسان بعنوان موضوع تعلیم و تربیت..... ۱۶
- ۲-۱-۳- اهمیت و ضرورت تعلیم و تربیت در اسلام..... ۱۹
- ۲-۱-۴- اهمیت و ضرورت تعلیم و تربیت انسان نزد اندیشمندان مسلمان و غیر مسلمان..... ۲۱
- ۲-۱-۵- ضرورت پرداختن دولت ها به تعلیم و تربیت..... ۲۳
- ۲-۱-۶- نظرات اندیشمندان درباره ی تعلیم و تربیت کودک..... ۲۸
- ۲-۲- مقطع پیش از دبستان ۳۱
- ۲-۲-۱- تعریف مقطع پیش از دبستان..... ۳۱

- ۲-۲-۲- ویژگی ها و سیاست های آموزشی در مقطع پیش از دبستان..... ۳۲
- ۲-۲-۳- اهمیت و ضرورت مقطع پیش از دبستان برای کودکان..... ۳۴
- ۲-۲-۴- اهداف تعلیم و تربیت در مقطع پیش از دبستان..... ۳۶
- ۲-۲-۵- اصول آموزش و پرورش مقطع پیش از دبستان..... ۳۸
- ۲-۳- آموزش و پرورش پیش دبستانی در جهان و ایران..... ۳۹
- ۲-۴- تعلیم و تربیت کودکان استثنایی..... ۴۱
- ۲-۴-۱- تاریخچه تعلیم و تربیت کودکان استثنایی در جهان..... ۴۴
- ۲-۴-۲- تاریخچه تعلیم و تربیت کودکان استثنایی در ایران..... ۴۶
- ۲-۴-۳- تاریخچه تعلیم و تربیت در مقطع پیش از دبستان در جهان..... ۴۸
- ۲-۴-۴- تاریخچه تعلیم و تربیت در مقطع پیش از دبستان در ایران..... ۵۱
- ۲-۴-۵- تاریخچه تعلیم و تربیت در مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی در جهان..... ۵۳
- ۲-۴-۶- تاریخچه تعلیم و تربیت در مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی در ایران..... ۵۳
- ب) پیشینه تحقیق مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی..... ۵۵

فصل سوم: روش پژوهش

- ۳-۱- روش انجام تحقیق..... ۶۳
- ۳-۲- جامعه و نمونه پژوهش..... ۶۳
- ۳-۳- ابزار گرد آوری اطلاعات..... ۶۳
- ۳-۴- شیوه تحلیل داده ها..... ۶۳

فصل چهارم: چستی، چرایی و چگونگی آموزش درمقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی

مقدمه.....	۶۵
۱-۴- مبانی فلسفی و علمی مرتبط با مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی.....	۶۷
۱-۱-۴- مبانی انسان شناختی مرتبط با مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی.....	۶۷
۱-۲-۴- مبانی ارزش شناختی مرتبط با مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی.....	۷۷
۱-۳-۴- مبانی روان شناختی مرتبط با مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی.....	۸۲
۱-۴-۴- مبانی جامعه شناختی مرتبط با مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی.....	۸۹
۲-۴- ماهیت مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی.....	۹۶
۱-۲-۴- تعریف مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی.....	۹۶
۲-۴- ویژگی های مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی.....	۹۹
۳-۴- چرایی (اهمیت و ضرورت، جایگاه و اهداف) مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی... ۱۰۸	۱۰۸
۱-۳-۴- اهمیت و ضرورت مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی.....	۱۱۲
۲-۳-۴- جایگاه مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی در بین سایر مقاطع تحصیلی.....	۱۴۴
۳-۳-۴- اهداف مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی.....	۱۴۶
۴-۴- چگونگی (ارکان و اصول) حاکم بر مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی.....	۱۶۳
۱-۴-۴- ارکان موثر درتعلیم و تربیت پیش از دبستان کودکان استثنایی.....	۱۶۳
۱-۱-۴-۴- نقش راهبردی خانواده در تعلیم و تربیت پیش از دبستان کودکان استثنایی.....	۱۶۵
۲-۱-۴-۴- نقش دولت در مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی.....	۱۷۱
۳-۱-۴-۴- نقش سازمان های غیر دولتی در مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی.....	۱۷۵
۲-۴-۴- اصول آموزش و پرورش مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی.....	۱۷۹

فصل پنجم : نتیجه گیری و پیشنهادها

الف) نتیجه گیری..... ۲۰۴

ب) پیشنهادها..... ۲۱۵

فهرست منابع..... ۲۱۷

چکیده

هدف این پژوهش بررسی فلسفه آموزش و پرورش مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی است و در جهت بررسی این مطلب، مبانی فلسفی و علمی مرتبط با مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی مورد تبیین و تدوین قرار گرفته و سپس چستی، چرایی و چگونگی تعلیم و تربیت کودکان استثنایی در این مقطع بر اساس مبانی فلسفی و علمی مورد اشاره در شش فصل ماهیت، اهمیت و ضرورت، جایگاه، اهداف، ارکان و اصول مورد پژوهش و کاوش قرار گرفته است. بررسی و یافته های پژوهشی نشان می دهد که مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی مهمترین جایگاه را بین سایر مقاطع تحصیلی این کودکان داشته و می تواند به عنوان بهترین فرصت جهت کاهش پیامدهای منفی ناتوانی و امکانی برای ایجاد فرصت رشد و یادگیری بهتر کودک به شمار آید. لازمه ی این امر شناسایی به موقع کودکان دارای نیازهای ویژه و تمهید مقدمات جهت ارائه خدمات توانبخشی و آموزشی مطلوب و متناسب با نوع و شدت معلولیت در سنین خردسالی است. در این رهگذر می بایست، اهداف، ارکان و اصول مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی مورد توجه قرار گیرد.

واژگان کلیدی: فلسفه آموزش و پرورش، مقطع پیش از دبستان، کودکان استثنایی

معادل لاتین Philosophy of education / Pre school / Exceptional children

Abstract:

The aim of this study is the investigation of the philosophy of education in the pre schooling level of exceptional children. And for the investigation of this issue, the philosophical and scientific fundamentals related to the pre schooling of the exceptional children were examined. And then the nature, the significance and the ways of educating the exceptional children in pre-school were investigated based on the philosophical and scientific fundamentals mentioned under the six headlines including, nature, significance, roles, goals, and the principles. The results and findings of the study reveals that pre-schooling of the exceptional children has had significant role among other levels of education. And this fact can be utilized as a great chance for reducing the negative consequences of disability. Moreover, pre-schooling can be regarded as possibility for creating the chance of better development and learning of exceptional children. The necessity for fulfilling this is, identifying the children with special needs in proper time and paving the way for providing the suitable rehabilitation and educational services which is geared to the degrees and kinds of their disabilities in their early childhood. Hence, the aims and principles of the pre- schooling of the exceptional children should be taken into deep consideration.

فصل اول

کلیات پژوهش

مقدمه

کودک امانتی الهی و ودیعه‌ای آسمانی است که به پدر و مادر سپرده شده است. قلب پاک کودک، گوهری گرانمایه و نفیس است که قابلیت پذیرش هر نقشی را داراست. پس اگر وی را طبق اصول صحیح تعلیم و تربیت، به عادات و صفات نیک پرورش دهند، به آن عادات خو گرفته، بر آن صفات نشو و نما می‌کند. سنین خرد سالی سنین شکل‌گیری شخصیت کودک است. کودکان می‌توانند نگرش و طرز برخورد مثبت و سازنده را در خصوص آموختن، مشارکت در امور زندگی و راه زندگی همراه با یادگیری، خودگردانی، کشف و اکتشاف، فراگیرند. مقطع پیش از دبستان می‌تواند به عنوان امکانی برای ایجاد فضایی سرشار از فرصت برای کسب تجارب و پرورش مهارت‌ها گوناگون و مورد نیاز زندگی کودک و پاسخی جهت ارضاء حس کنجکاوی او تلقی گردد.

انسان‌ها نیز همانند سایر اجزای طبیعت دارای ساختاری متنوع و متفاوت هستند و با وجود همگونی ظاهری، گوناگونی‌های بسیاری بین اعضای یک جامعه به چشم می‌خورد. این تفاوتها ممکن است در ابعاد ظاهری همچون رنگ پوست، قوای حسی و یا در میزان بهره‌مندی از استعدادهای خدادادی همچون هوش و خلق و توانمندی‌های جسمانی باشد. لذا آموزش و پرورش پیش دبستانی نه تنها در مورد کودکان عادی و بلکه در مورد کودکان استثنایی که نیازها و ویژگی‌های خاص خود را دارند، نیز باید از کیفیت ویژه‌ای برخوردار باشد. برنامه آموزشی و پرورشی مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی باید با توجه به نیازها و استعدادهای آنان به نحوی طراحی شود تا در سنین آغازین زندگی کودک که بهترین فرصت برای کاهش آسیب‌های ناشی از معلولیت است، امکان حضوری موثر را برای این کودکان در سایر مقاطع تحصیلی و همچنین زندگی اجتماعی فراهم آورد.

لذا محقق سعی دارد با بهره‌گیری از فلسفه‌ی حاکم بر نظام تعلیم و تربیت کشور و همچنین بهره‌گیری از نظرات اندیشمندان و صاحب‌نظران عرصه‌ی تعلیم و تربیت، فلسفه‌ی مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی را تبیین نموده و ضمن بررسی ماهیت و ضرورت این مقطع برای کودکان استثنایی، اهداف، ارکان و اصول موثر جهت دستیابی به بهترین نتایج را در این دوره مطرح نماید تا راهگشای دست‌اندرکاران نظام تعلیم و تربیت در راستای پاسخگویی به نیازهای این کودکان باشد.

۱-۱- بیان مسأله تحقیق:

آدمی از بدایع خلقت، بلکه از بدیع ترین مخلوقات این عالم است که خداوند او را به عنوان جانشین روی زمین قرار داده است. آگاهی و شناخت نسبت به فلسفه ی وجودی انسان در گرو شناخت جهان هستی و شناخت خود است و این حاصل نخواهد شد مگر با تعلیم و تربیت (شکوهی، ۱۳۷۶)

فلسفه ی تعلیم و تربیت در معنای جدید آن مجموعه ی عقاید و افکاری نیست که می توان آن را در میدان آموزش و پرورش به کار برد و نیز منظور از آن پناه بردن به منافع معرفت در خارج از چهارچوب واقعیت تربیتی نمی باشد بلکه از مطالعه و تحلیل مشکلات، مسایل و عوامل متناقض در آموزش و پرورش سرچشمه می گیرد و خود نتیجه ی مسایل و مشکلاتی است که نظام وضع تربیتی یک جامعه دارد. (شعاری نژاد ۱۳۸۳ ص ۳۵۱).

کودکان بزرگترین سرمایه ی هر کشور به حساب می آیند. در حقیقت، ثروت یک ملت و کیفیت زندگی اش در چند دهه ی آینده را می توان برحسب وضعیت کودکان امروز و تواناییهای آنان پیش بینی نمود. آموزش این تواناییها را شکوفا می سازد و سرمایه گذاری در زمینه یادگیری کودکان مهمترین اقدام برای دستیابی به آینده ای بهتر خواهد بود. بدون اغراق آینده ی توسعه ی جهانی و جایگاه هر کشور در جهان موقوف به توانایی هایی است که نسل پیشین، در کسب، نگهداری و بالا بردن سطح علم و دانش و انتقال صحیح آن به نسل جدید داشته است. (لاکهدو، آدریان ورسپور، ترجمه سجادیه و محمد علیزاده ۱۳۷۱، ص ۵)

بسیاری از روانشناسان و صاحب نظران تعلیم و تربیت بر این باورند که سالهای آغازین زندگی کودک یکی از مهمترین دوره های رشد او می باشد. بیشتر آنچه در این دوران رخ می دهد به طور اساسی بر رشد بعدی کودک اثر گذار است. اکثر مطالعات و پژوهش ها نشان می دهند که محیط خانواده پاسخگوی رشد اجتماعی کودک بعد از سن ۴ سالگی نمی باشد. و کودکان در این سن نیازمند شرکت در فعالیت های اجتماعی بیشتری هستند. حضور آنان در مراکز پیش دبستانی به آنان امکان برقراری ارتباط با کودکان هم سن و سال و کسب مهارت های اجتماعی را می دهد. (طالب زاده نوبریان، ۱۳۸۵، ص ۸)

اولین دوره آموزش رسمی در بسیاری از کشورها، آموزش و پرورش کودکان و در سالهای پنجم و ششم سالهای کودکی است که مقطع پیش از دبستان نامیده می شود. از جمله کارکردهایی که می توان برای مقطع پیش از دبستان عنوان نمود، اجتماعی کردن کودکان است و مفاهیم عمده تربیت اجتماعی از جمله: خود کفایتی، ابراز وجود، استقلال، خود پنداری، خود رهبری، رقابت، همکاری، نوع دوستی، هویت جویی،

تشخیص طلبی و مولفه های متعدد دیگری را می توان ذکر نمود که به نوعی شخصیت اجتماعی کودک را شکل می دهد. تحقق موارد ذکر شده در گرو داشتن برنامه ای هدفدار و منسجم است. (آلن و بتی هارت^۱، ترجمه محمد حسین نظری نژاد، ۱۳۷۳، ص ۱۲ و ۱۳) با وجودی که آمار بهره گیری کودکان از خدمات مقطع پیش از دبستان در اکثر کشورهای پیشرفته، بالغ بر ۹۰ درصد بوده و میانگین جهانی آن ۵۶ درصد است (یونسکو ۲۰۰۹) اما، آمارهای رسمی و غیررسمی در کشور ما از پوشش حدود ۲۰ تا ۵۰ درصدی حکایت دارد. غیر رسمی بودن این مقطع تحصیلی در کشور و داشتن متولیان غیر حرفه ای مانند بهزیستی، حوزه علمیه و نهادهای مردم بنیان، موجبات عرضه خدمات ناهماهنگ و البته با کیفیت متفاوت را در کشور رقم زده است.

بیش از ۶۵۰ میلیون فرد با نیازهای ویژه در جهان وجود دارد، که تقریباً ۸۰٪ آنها در کشورهای در حال توسعه زندگی می کنند (یونسکو، ۲۰۰۶)؛ سازمان بهداشت جهانی^۲ ۲۰۰۷ به نقل از آجادیها- اندریس و فرانکل^۳، ۲۰۱۰). طبق برآوردها ۱۱۵ میلیون کودک دارای نیاز ویژه در جهان هستند که کمتر از ۲٪ آنها از خدمات توانبخشی و آموزشی برخوردار می باشند. (الویک و رادا^۴، ۲۰۰۰ به نقل از آجادیها- اندریس و فرانکل، ۲۰۱۰).

دوران کودکی در زندگی هر فردی زمان بسیار حساس و مهمی است. برای کودکان دارای نیازهای ویژه این دوره اهمیتی اساسی و حیاتی دارد. به عبارتی دوران اولیه رشد کودکان دارای نیازهای ویژه، ویژه ترین دوره ی زندگی آنهاست. روند پیشرفت و عمیق شدن نیازهای ویژه و ایجاد محدودیت ها از یک سو و کاهش و از دست رفتن فرصتها از سوی دیگر، دو رخداد همزمان هستند که در صورت عدم مداخله ی زود هنگام به تدریج موجب تحلیل توانایی فرد و تحمیل بیشتر ناتوانی به فرد می شود. اهمال و کم توجهی به سرمایه گذاری در امر آموزش پیش از دبستان این کودکان، محدودیتها و مشکلات مضاعفی به وجود می آورد که حل آنها اگر ممکن باشد، هزینه های مضاعفی را به فرد، خانواده و جامعه تحمیل خواهد کرد. ضمن آن که با وجود مداخله نتایج کمتری نیز حاصل می گردد. از این جهت آموزش پیش از دبستان، فعالیتی ضروری و حیاتی و جزء اصلی آموزش و پرورش کودکان استثنایی و بلکه هسته ی مرکزی آن محسوب می شود. آموزش و توانبخشی در این مقطع با جلوگیری از اثرات بعدی آسیب دیدگی و کاهش پیامدهای منفی

¹ - Allen & Betty Hart

² - World Health Organization

³ - Ajodhia-Andrews & Frankel

⁴ - Eleweke & Rodda

ناتوانی، فرصت رشد و یادگیری بیشتری را فراهم می کند و این نوعی پیشگیری ثانویه محسوب می شود. (اصغری نکاح، ۱۳۸۶)

با وجود رسمی بودن این مقطع در آموزش و پرورش کودکان استثنایی کشورمان، آمارها از ضعف در پوشش تحصیلی کودکان معلول و شروع دیر هنگام دریافت خدمات مداخله ای در این مقطع، نسبت به سنین توصیه شده از طریق مجامع علمی جهانی حکایت دارد. (کاکوجویاری و دیگران، ۱۳۸۸). عدم حضور و بهره گیری کودک در زمان مقتضی در این مقطع، ضمن وارد آوردن آسیب های بسیار به فرد، خانواده و جامعه، امکان ورود کودک به مقاطع تحصیلی بعدی را نیز محدود می سازد.

تحقیقات داخلی و خارجی نشان از بی اطلاعی والدین کودکان استثنایی نسبت به وجود خدمات مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی و عدم درک آنها از اهمیت و ضرورت این خدمات جهت کودکان معلولشان دارد. (نوری ثمرین، ۱۳۸۳، تامپسون^۱، ۱۹۹۸، بیلی^۲ و همکاران، ۲۰۰۴). همچنین آنان نیازمندند که در جریان خدمات مورد نیاز فرزندشان در سنین خردسالی قرار گیرند. (بیگل^۳ و دیگران، ۲۰۰۴، نقل از، ترن بول^۴، ترجمه شریفی در آمدی، ۱۳۸۸) برای آن که بتوان برای این مرحله از مراحل تربیت، سیاستگذاری و برنامه ریزی تربیتی مکتوبی را مورد نظر قرار داد، اقتضا می کند متناظر با مبانی نظری مورد قبول در هر نظامی که در واقع فلسفه تعلیم و تربیت آن جامعه محسوب می شود، اقدام گردد.

بنابراین این تحقیق تلاش دارد، با بررسی و واکاوی فلسفه ی تعلیم و تربیت مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی در سه عرصه چیستی، چرایی و چگونگی مسیر دستیابی تمامی کودکان با نیازهای ویژه از خدمات این مقطع را بیش از گذشته فراهم آورد.

۲-۱- اهداف تحقیق :

۱- تبیین چیستی (ماهیت) مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی

۲- تبیین چرایی (اهمیت و ضرورت، جایگاه و اهداف) مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی

۳- تبیین چگونگی (ارکان و اصول) مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی

---

^۱ -Thmpson

^۲ -Baily

^۳ -Bigel

^۴ -Turnbull

۳-۱- سوال های تحقیق:

۱- ماهیت (شامل تعریف و ویژگی ها) آموزش و پرورش مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی چیست؟

۲- اهمیت و ضرورت، جایگاه و اهداف مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی چیست؟

۳- ارکان و اصول حاکم بر مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی چیست؟

۴-۱- اهمیت و ضرورت تحقیق :

- بیشترین رشد هوشی کودک بین تولد تا ۴ سالگی است. یعنی ۵۰٪ از رشد هوش در این سن و حدود ۳۰٪ بین چهار تا هشت سالگی و ۲۰٪ مابقی از هشت سالگی به بعد شکل می گیرد. براساس تجربیات و بررسی های روان شناختی و تربیتی، سالهای اولیه زندگی کودکان نقش اساسی در رشد و پرورش آنان ایفاء می نماید. چرا که ۸۰٪ شخصیت کودک ظرف ۶ سال اولیه حیات او شکل می گیرد. براین اساس آموزش و پرورش پیش دبستانی برای همه ی کودکان از اهمیت ویژه ای برخوردار است. (بلوم ۱۹۶۴، نقل از مفیدی، ۱۳۸۳)

- پرورش سلامت جسمی، هماهنگی ماهیچه ای و مهارت های حرکتی، پرورش عادات بهداشتی سالم و پرورش آداب و نگرش های مطلوب اجتماعی، تقویت درک زیباییها، برانگیختن کنجکاوی ذهنی کودک، تشویق کودک به استقلال، پرورش توانایی کودک برای بیان احساسات و افکار به زبان روان و فصیح، از جمله مهمترین توانمندی ها در کودکان است. (تخلیص از اسحاق نیا، ۱۳۷۲). مقطع پیش از دبستان می تواند جایگاهی بی بدیل جهت تمرین و تقویت مهارت های فوق باشد. شکوفایی خلاقیت هنری و رشد و شکوفایی استعدادها و تربیت ذوق کودکان، لازمه ی شکل گیری شخصیت سالم آنها در آینده است. بطور حتم دستیابی به این توانمندی ها در گرو داشتن نظام آموزشی متکی به فلسفه ای منسجم برای این مقطع ویژه می باشد.

- تحقیقات بیانگر آنست که کودکانی که در بهترین زمان از تجربه آموزش های پیش دبستانی بهره مند شده اند، از رشد عقلانی، استقلال فردی، تمرکز بالاتر در فعالیت ها و معاشرت اجتماعی مناسب تری برخوردار گردیده اند. داشتن تجربه آموزش های پیش دبستانی سبب بالاتر رفتن هوش اجتماعی کودک و رفتارهای متعادل تر او در اجتماع گردیده است. (سیلوا^۱ و دیگران، ۲۰۰۳). همچنین بهره گیری از خدمات

^۱ - Sylva

متنوع مقطع پیش از دبستان سبب پیشرفت تحصیلی این کودکان در مقاطع بعدی تحصیل گردیده است. (براری، ۱۳۸۶) از طرفی با افزایش مداوم تعداد مادران شاغل، گسیختن وابستگی ها و نظام خانواده های سنتی، تنش های روانی حاصل و نیز اشتغال والدین در خارج از محیط خانه، که محصول زندگی عصر حاضر است، کودکان از یک محیط محرک و مهیج و دارای محبت مادری محرومند. لذا جبران این کاستی ها و دستیابی به این پیشرفت ها در سایه توجه به مقطع پیش از دبستان در کلیه کودکان (عادی و استثنایی) امکان پذیر است.

- کودکان مناطق محروم، به دلیل فقدان تسهیلات، وسایل و مواد و اسباب بازی، کتاب و سایر امکانات بازی و با توجه به داشتن والدینی که اغلب بی سواد و یا کم سوادند و توانایی تعامل موثر و مفید با کودکان خود را ندارند، دچار نقائصی در رشد ذهنی و زبان و شناختی می گردند. مقطع پیش دبستانی می تواند با جذب این کودکان و ایجاد محیطی مطلوب از پدید آمدن چنین کودکانی جلوگیری نماید. با توجه به اینکه اکثر کودکان استثنایی نیز در خانواده ها و مناطق دچار محرومیت زندگی می کنند، این مقطع آموزشی فرصت خوبی برای از بین بردن فاصله ی ایجاد شده بین این کودکان و همسالان مناطق برخوردار و همچنین کودکان دچار تاخیرات رشدی نسبت به همسالان عادی را تا پیش از رسیدن به مقطع ابتدایی فراهم می آورد.

- توجه به کودکان، سرمایه گذاری برای آینده یک کشور است اما این کودکان طیف ناهمگونی دارند که هر کدام ویژگی های خاص خود را دارا هستند. تولد یک کودک سالم و توجه به تربیت صحیح آن، نوید بخش آینده ای روشن خواهد بود، اما تولد یک کودک معلول نه تنها به طور معمول نوید بخش یک سرمایه نیست، بلکه بیانگر هزینه ای مضاعف بر دوش جامعه است. شناسایی دقیق این کودکان و داشتن مقطع آموزشی متکی بر فلسفه ای مختص آن، علاوه بر توانمند ساختن آنان از گرایش و روی آوری آنان به رویه های ضد اخلاقی و کجروی های اجتماعی جلوگیری می نماید. بهترین مکان برای توانمندسازی این افراد در سنین اولیه کودکی، مراکز پیش دبستانی کودکان استثنایی است.

- با وجود پیشرفت های گسترده علمی و تلاش هایی که برای پیشگیری از بروز معلولیت ها انجام پذیرفته، لکن در از بین رفتن معلولیت ها در بدو تولد یا اندکی پس از آن جز در موارد اندکی، توفیق زیادی بدست نیامده است. تولد کودک معلول و عدم اطلاع والدین از چگونگی ارائه برنامه های آموزشی و توانبخشی آنان سبب عدم استفاده والدین و کودکان معلولشان از دوره های پیش دبستانی می گردد. با توجه به اهمیتی که آموزش های این دوره در ابعاد مختلف عاطفی، روانی، جسمی و شخصیتی کودک دارد، دریافت نکردن این آموزش ها در این مقطع می تواند سبب اختلالات مضاعفی مانند: کند ذهنی، فراموشی،

ضعف قوای بدنی، عدم قدرت تمرکز در ادراک و بیان و بروز رفتارهای نامناسب و نابهنجار اجتماعی در کودکان استثنایی گردد. لازم است با تبیین فلسفه وجودی این مقطع، زمینه‌ی مشارکت و بهره‌گیری هر چه بیشتر والدین را از خدمات این مقطع آموزشی فراهم آید.

- کودکان استثنایی که معمولاً دچار نقایص حسی، ذهنی، جسمی، و یا اختلالات در یادگیری و ناسازگاری اجتماعی هستند، با توجه به طیف وسیع خود در مقطع پیش از دبستان برنامه ویژه تر و منحصر به فرد تری را می‌طلبند. به عنوان نمونه بهترین فعالیت برای کودک ناشنوا در مقطع پیش از دبستان فعالیتی است که به رشد زبان آموزی او منجر گردد، و یا برای یک کودک نابینا، آموزش و یادگیری جهت یابی اولویت دارد. برنامه‌ای که برای این کودکان در مقطع پیش از دبستان طراحی می‌گردد، بایستی علاوه بر توجه ویژه به این اولویت‌ها، زمینه را برای تعامل این قبیل کودکان با کودکان عادی هم سن خود فراهم آورد. عدم توجه به تفاوت‌های فردی و شروع و یکسانی آموزش این کودکان همانند همسالان عادی خود، به هر دلیل منجر به گسترش نارسایی و بروز نقائصی در این کودکان خواهد شد، که جبران آن بسیار دشوار و چه بسا غیر ممکن خواهد بود. لذا برنامه ریزی برای فعالیت‌های گوناگون در این مقطع، نیازمند مبانی، اهداف و اصول مختص این دوره است.

- افراد دچار ناتوانی به دلیل نگرش‌های منفی والدین، تجارب منفی در برخورد با همسالان عادی و ناکامی‌های پی در پی در محیط زندگی و مدرسه به تدریج دلسرد و سرخورده شده و نسبت به خود احساس بی‌ارزشی پیدا می‌کنند که این امر عزت نفس آنها را تهدید می‌کند. (کراس^۱، ۱۹۹۷، کول^۲، ۲۰۰۱، نقل از ولی زاده، ۱۳۸۷) منزوی شدن کودکان استثنایی از طرف همسالان عادی خویش منجر به ایجاد خود پنداره ضعیف در آنان می‌گردد، چنان‌که پاره‌ای از تحقیقات آن را اثبات نموده است. (لوئب^۳، ۱۹۸۶، بتی^۴، ۱۹۹۱، به نقل از نوری و قمرانی، ۱۳۸۴) همچنین این کودکان نمی‌توانند به طور موثر با محیط سازگار شوند. (فرانکن^۵، ۲۰۰۶، به نقل از ولی زاده، ۱۳۸۷) از سویی دیگر کودکان برای موفقیت در فعالیتهای خویش نیاز به دستکاری اشیاء پیرامون، به کار بردن وسایل بازی و تعامل با همسالان و والدین خویش دارند آنها به استفاده از اطلاعات برای طراحی و بازشناسی محیط پیرامون و توانایی مهارت‌های فیزیکی برای انجام فعالیت‌های روزمره نیازمندند. اما کودکان استثنایی با توجه به ناتوانی‌ها، توانایی کسب این مهارت‌ها را همانند

---

¹ - Cross

² - Cole

³ - Lueb

⁴ - Betty

⁵ - Franken

همسالان عادی خویش ندارند. برخی فاقد مهارت‌های حرکتی برای حفظ یا کنترل اشیاء هستند، برخی دیگر به دلیل نواقص بینایی و عدم تمرکز به اشیاء پیرامونشان اعتنایی ندارند. همچنین تعداد کثیری از آنها در زمینه گفتاری، یادگیری و رفتاری با اختلالاتی مواجه اند که می‌تواند در امر تحصیل آنان در مقطع ابتدایی و سایر مقاطع تحصیلی مشکلات عدیده‌ای را به بار آورد. از آنجایی که اکثر کودکان ناتوان در اغلب مواقع فاقد مهارت‌ها و انگیزه‌ها موجود در فعالیت‌های مبتنی بر بازی و تعامل با جهان پیرامون هستند. (گورالنیک^۱ ۲۰۰۰، به نقل از سلیمانیه، ۱۳۸۷) ضروری است با انجام مداخله زود هنگام، راه‌های یادگیری آسان‌تری را برای آنها ایجاد کنیم. مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی با بهره‌گیری از روش‌های صحیح آموزشی و توانبخشی می‌تواند تا حد زیادی از این معضلات بکاهد.

۵-۱- مفاهیم و اصطلاحات مورد استفاده در پژوهش:

- فلسفه آموزش و پرورش:

فلسفه آموزش و پرورش عبارتست از باورهای جامع، عمیق و همه‌جانبه و بررسی شناخت تحلیلی و انتقادی در مسائل اساسی زندگی انسان بر اساس پاسخگویی به ماهیت تربیت، ماهیت دانش‌ها، ماهیت ارزش‌ها و ماهیت هستی و همچنین جهان مادی و غیر مادی. فلسفه‌ی آموزش و پرورش یک جامعه‌نشات گرفته از فلسفه‌ی اجتماعی آن جامعه است. در یک تقسیم‌بندی مبانی به سه دسته اساسی تقسیم می‌شوند: مبانی انسان‌شناختی، مبانی معرفت‌شناختی و مبانی ارزش‌شناختی (مهدیان، ۱۳۸۵، ص ۸۵)

- **مبانی انسان‌شناختی:** بخشی از مباحث هستی‌شناختی است که درباره انسان به عنوان یکی از عناصر سه‌گانه هستی (خدا، عالم و انسان) بحث می‌کند. انسان‌شناسی فلسفی، چیستی و چگونگی و موقعیت انسان را در هستی مورد بحث و بررسی قرار می‌دهد.

- **مبانی معرفت‌شناختی:** یا نظریه دانش و شناخت، بنیادهای معرفت را مورد بررسی قرار می‌دهد.

- **مبانی ارزش‌شناختی:** به بحث درباره نظریه ارزش می‌پردازد و در صدد است تا آنچه که اخلاقاً خیر و صحیح است، توصیه نماید. اخلاق و زیبایی‌شناسی، بخش‌های ارزش‌شناسی را تشکیل می‌دهد. (گوتک، ترجمه پاک سرشت، ۱۳۸۶، ص ۶)

---

¹ -guralnick

در این تحقیق منظور از فلسفه تعلیم و تربیت کودکان استثنائی در مقطع پیش از دبستان، بررسی این مقطع آموزشی در سه عرصه چستی، چرائی و چگونگی بوده سعی شده است ضمن آگاهی بخشی به والدین، مربیان و مسوولین امر تعلیم و تربیت کودکان عادی و استثنایی، ماهیت، اهمیت و ضرورت، جایگاه، اهداف، ارکان و اصول مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی بیان گردد.

- کودک عادی:

کودکی است که از سلامت جسمانی، روانی، ذهنی، عاطفی و سازگاری اجتماعی برخوردار باشد و فاقد معلولیت ذهنی و بدنی بوده و نمره ی آزمون هوشی و روانی او در حد طبیعی باشد.

- آموزش عادی:

به زعم میلز^۱ (۲۰۰۰)، آموزش عادی، آموزشی است که در مدارس عادی برای دانش آموزان عادی توسط معلمان عادی انجام می شود و نقطه مقابل آموزش ویژه می باشد. (نقل از سعیدی، ۱۳۸۲)

- کودک معلول:

معلول کسی است که به علت ضایعه ای ارثی یا اکتسابی از لحاظ جسمی یا روانی و یا انحراف از مسیر عادی زندگی اجتماعی نتواند از عهده ی کاری که سایر افراد هم سن او با معلومات و تجربیات مساوی انجام می دهند، برآید. (پاکزاد ۱۳۷۶ ص ۲۳)

- کودکان استثنایی:

به دانش آموزی که از نظر جسمی یا خصوصیات رفتاری و ذهنی با اکثر دانش آموزان همکلاس خود تفاوت فاحشی دارد و آموزش ویژه برای او مناسب تر از آموزش معمولی باشد دانش آموز استثنایی گفته می شود. (سیف و نادری ۱۳۷۰ ص ۳۲)

کودکان و دانش آموزان استثنایی در هفت گروه به شرح زیر آموزش می بینند:

۱. کودکان و دانش آموزان نابینا و نیمه بینا

۲. کودکان و دانش آموزان نیمه شنوا و ناشنوا

۳. کودکان و دانش آموزان عقب مانده ی ذهنی

---

¹ - Miles

۴. کودکان و دانش آموزان دارای اختلال هیجانی و رفتاری

۵. کودکان و دانش آموزان چند معلولیتی

۶. کودکان و دانش آموزان دارای معلولیت جسمی - حرکتی

۷. کودکان و دانش آموزان دارای ناتوانی های یادگیری (محمدی، ۱۳۸۰ ص ۱۵)

به طور اخص آنچه کودک استثنایی می نامیم، غالباً بدین معناست که کودک از نظر هوشی جسمی، روانی و اجتماعی به میزان قابل توجهی نسبت به دیگر همسالان خود متفاوت باشد به حدی که نمی تواند حداکثر استفاده آموزش و پرورش عادی ببرد و ناگزیر نیازمند توجه خاص و آموزش و خدمات ویژه فوق العاده ای باشد و آموزش و پرورش ویژه به جنبه هایی از آموزش و پرورش گفته می شود که جنبه های استثنایی و فوق العاده در آن رعایت شده است. (افروز، ۱۳۸۵)

* در این تحقیق واژه های : کودکان استثنایی، کودکان معلول و کودکان دارای نیازهای ویژه، معادل یکدیگر فرض شده اند و به جای یکدیگر به کار رفته اند.

- آموزش ویژه:

در این نوع آموزش دانش آموزان براساس ناتوانی هایشان طبقه بندی شده و دانش آموزانی که جزء یکی از گروه های استثنایی تشخیص داده شوند به مراکز خاص معرفی شده و ضمن دریافت خدمات آموزشی و توانبخشی ویژه به تحصیل خواهند پرداخت. با توجه به نیازهای خاص افراد با ناتوانی و لزوم برآورده شدن این نیازها، برنامه آموزش ویژه با هدف ارائه خدمات، بویژه در شرایطی که نتوان این خدمات را در کلاس های عادی ایجاد کرد، شکل گرفته است. (سعیدی، ۱۳۸۲، ص ۵)

- نیازهای ویژه:

واژه ای کلی و به نسبت بحث برانگیز برای کودکانی است که به انواعی از کمک و مساعدت اضافی نیاز دارند. از آنجا که نیازهای آنان بسیار متغیر است. امکان ارائه تعریف دقیقی از این نیازها وجود ندارد.

* با توجه به اینکه بیش از ۹۰ درصد کودکان استثنایی در سه گروه : عقب مانده ی ذهنی ، ناشنوا و نیمه شنوا و نابینا و نیمه بینا قرار دارند در این تحقیق توجه بیشتری به این سه گروه از دانش آموزان شده است.

- مقطع پیش از دبستان:

اولین دوره آموزش رسمی در بسیاری از کشورها، که در سالهای پنجم و ششم سالهای کودکی است، آموزش و پرورش کودکان (مقطع پیش از دبستان) نامیده می شود. (آلن، بتی هارت، ترجمه محمد حسین نظری نژاد، ۱۳۷۳ص ۱۲)

- مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی:

دوره ای است که طی آن، متناسب با نوع و شدت معلولیت کودک، آموزش هایی توسط متخصصین امر به والدین و کودک ارائه می گردد تا با کاهش پیامدهای منفی ناتوانی و ایجاد فرصت رشد و یادگیری بهتر، کودک برای حضور در مقطع ابتدایی آماده شود.

در مورد کودکان استثنایی سنین ارائه خدمات رسمی در مقطع آموزش و پرورش پیش دبستانی متفاوت از کودکان عادی و به شرح ذیل می باشد:

۱. کودکان و دانش آموزان عقب مانده ی ذهنی از بدو تولد تا ۸ سالگی

۲. کودکان و دانش آموزان نیمه شنوا و ناشنوا از بدو تولد تا ۶ سالگی

۳. کودکان و دانش آموزان نابینا و نیمه بینا از بدو تولد تا ۶ سالگی

۴. کودکان و دانش آموزان دارای اختلال رفتاری- هیجانی از ۴ تا ۶ سالگی

۵. کودکان و دانش آموزان چند معلولیتی از بدو تولد تا ۶ سالگی

۶. کودکان و دانش آموزان دارای معلولیت جسمی - حرکتی از ۵ تا ۶ سالگی

۷. کودکان و دانش آموزان دارای ناتوانی های یادگیری از ۴ تا ۶ سالگی

البته سقف سنی در نظر گرفته شده برای تحت پوشش قرار دادن کودکانی است که با تاخیر برای دریافت خدمات آموزشی این مقطع مراجعه می نمایند و در بسیاری از گروهها کودک می تواند از پایان سن ۶ سالگی در کلاس اول حضور یابد. ضمن آنکه تبصره هایی برای کودکانی که با یکسال تاخیر نیز مراجعه می کنند، در نظر گرفته شده است. لازم به ذکر است در این تحقیق منظور ما از مقطع پیش از دبستان کودکان استثنایی، با توجه به حداقل و حداکثر سنین ذکر شده برای هر گروه از کودکان استثنایی خواهد بود.